

ADİYAMAN ALEVİLERİNİN COĞRAFİ DAĞILIMLARI VE DEMOGRAFİK YAPISI*

Fevzi RENÇBER*

Öz

Adıyaman yöresinde Aleviler, Sünniler ve diğer dini gruplar birlik, beraberlik ve dayanışma içerisinde yüzyıllardır bir arada yaşamışlardır. Geçmişten günümüze yörede Alevî-Sünnî çatışmaları olmamıştır. Yapılacak alan araştırmalarında incelenen konu ile ilgili yapılması gerekenlerden biri incelenecek inanç gruplarının coğrafi dağılımı ve demografik yapısının ortaya çıkarılmasıdır. Araştırmamızın veri toplama yöntemi mülakat ve gözlem tekniğidir. Bunun yanında çalışmamızda Adıyaman il ve ilçelerinde yaşayan Alevilerin demografik yapısı, Türkiye İstatistik Kurumu 2011 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmamızda yörede yaşayan Alevilerin Adıyaman nüfusuna oranı yaklaşık olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Adıyaman, Alevi Nüfus, Coğrafi Dağılım.

Abstract

Adıyaman Alevis' Geographical Distribution and Demographical Structure

Alawis, Sunnis and other religious groups live together, unity and cooperation in Adıyaman. There was not any conflict between Alawite and Sunnite in past and today. In studies on Alawite, their geographical distribution and demographical structure must be considered. In this article, our data method based on observation and interview. Besides, demographical structure of Alawis in Adıyaman took from system of enrolled population census based on address which did by Statistic Association of Turkey in year of 2011. Finally, we tried to find Alawis number approximately in comparison with Adıyaman population.

Keywords: Adıyaman, Alevi Population, Geographical Distribution.

Giriş

Adıyaman Alevileri genellikle bir arada yaşarken, bazı yörelerde ise Sünnilerle beraber yaşamaktadır. Bu bağlamda Adıyaman, Alevî-Sünnî, Türk-Kürt, Müslüman-Hristiyan olmak üzere birçok etnik

* Bu makale, "Adıyaman'da Alevilik" adlı doktora tezinin ilgili kısımları geliştirilerek hazırlanmıştır.

* Yrd. Doç. Dr. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, (fevzirenber@hotmail.com)

unsur ve dine mensup kişilerin bir arada yaşadığı, Türkiye mozağinin en güzel örneklerini bünyesinde barındıran, huzurun, barışın, egemen olduğu, birlikte yaşama kültürünün yaşatıldığı ender şehirlerdendir. Adıyaman merkez, Besni, Çelikhan, Gölbaşı, Kâhta ve Tut ilçelerinde Aleviler bulunuyorken Samsat, Sincik ve Gerger ilçelerinde Alevî yerleşim birimi bulunmamaktadır. Alevî vatandaşların hangi yerleşim yerlerinde yaşadıkları, dede ve taliplerle yapılan görüşmeler ve gözlemlerle tespit edilmekle beraber yeri geldiğinde yazılı kaynak ve belgeler dikkate alınmıştır. Adıyaman köylerindeki Alevî nüfusun genel nüfusa oranı ise dede ve taliplerin verdikleri bilgiler, yaptığımız mülakatlar ve alanda yaptığımız araştırmaların verileri göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Adıyaman yöresinde Kureyşan, Memi Hacıyan, Derviş Gevr, Seyyid Derviş Cemal, Ağu İçen, Üryan Hızır ocaklarına bağlı dede ve talipler bulunmaktadır.

Adıyaman yöresinde yaşayan Aleviler altı ocağa bağlıdır. Aynı köylerde yaşayan talipler birbirinden farklı dedelere bağlı olduğundan Alevî köyleri ocaklara bağlı olarak sınıflandırmak çok zordur. Bu çalışma; ülkemizde Alevilerin nüfus oranı hakkında yapılan tartışmalara bir nebze yararlı olacağı, ışık tutacağı kanaati göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Çalışmamızda Adıyaman merkez ilçe başta olmak üzere diğer ilçelerde bulunan Alevî nüfus potansiyeli ve coğrafi dağılımı incelenmiştir.

A-Merkez İlçesi

Hısn-ı Mansur Kalesi'nin bulunduğu merkez ilçenin kuzeyinde Çelikhan ve Malatya Doğanşehir ilçesi, doğusunda Kâhta, güneydoğusunda Samsat ilçesi ile Şanlıurfa Bozova ilçesi ve batısında Besni ilçesi bulunmaktadır.¹ Merkez ilçe Hısn-ı Mansur Kale'si etrafında toplanmıştır. İlçe merkezinde bulunan tarihî yapılar ilçenin geçmişinin tarih öncesi devirlere dayandığını göstermektedir. Pirin, Haydaran, Palanlı, Gümüşkaya mağaraları merkez ilçedeki tarih öncesi

¹ İbn Hurdazbih (300/913), *El-Mesalikve'l-Memalik*, çev. Murat Ağarı, İstanbul, Kitabevi, 2008, s. 68, 85, 149.

yapıtlardır. Tarih boyunca merkez ilçe birçok devletin hâkimiyeti altına girmiştir. İlçede Hititler, Bizanslılar, Emevîler, Abbasîler, Selçuklular, Eyyubîler, Memlûkler, Dulkadiroğulları ve Osmanlılar egemenlik kurmuştur. İlçede Selçuklular ve Osmanlılar dönemine ait birçok cami, han ve hamam gibi tarihî eserler bulunmaktadır. Ulu Cami, Eskisaray Cami, Zey Cami, Paşa Hamamı bunlardan birkaçıdır.² Merkez ilçede Alevî, Sünnî, Süryani ve Ermeni nüfusu bulunmaktadır. Merkez ilçedeki Alevî yerleşim yerleri tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Merkez İlçedeki Alevî Yerleşim Yerleri

Sıra No	Köy-Kasaba Adı	Alevî Nüfus	Sıra No	Köy-Kasaba Adı	Alevî Nüfus
1	Ahmethoca	245	31	Karakoç *	130
2	Bağdere * ³	560	32	Akçalı	279
3	Börkenek	713	31	Bağlıca	347
4	Büyükkırıklı	110	32	Çatalağaç	373
5	Çamyurdu	348	33	Doğanlı	364
6	Damdırmaz	424	34	Gökçay	254
7	Durukaynak	371	35	Kavak	114
8	Güneşli	282	36	Kuşakkaya	487
9	İpekli	222	37	Mestan	161
10	Karaağaç	148	38	Sarıkaya	275
11	Karagöl	503	39	Uzunköy	285
12	Karahaöyük	654	40	Yazıbaşı	502
13	Kayacık	268	41	Göztepe	265
14	Kayaönü	743	42	Ağaçkonak	171
15	Kındıralı	570	43	Boğazözü*	278
16	Kızılcapınar*	303	44	Çamlıca	282
17	Koruköy	222	45	Esence*	25

² Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sucu, *Adıyaman İli ve İlçeleri*, Adana, Önder Matbaası, 1985, s. 50-75; Adıyaman Valiliği, *Adıyaman İl Yılığ-1994*, Ankara, Çağdaş Hizmetler Basım, 1994, s. 144-148.

³ Yıldız işaretli köylerde Alevî ve Sünnîler iç içe yaşadığından dolayı bu yerlerdeki Alevî nüfusunun oranı, genel nüfusun yarısından fazla veya az olabilir. Bu ihtimalden dolayı bu tür yerleşim yerlerinde genel nüfusun % 50’si Alevî olarak kabul edilmiştir.

18	Kuştepe*	343	46	Kaşköy*	496
19	Oluklu	159	47	Kozan	186
20	Payamlı	167	48	Kömür*	1838
21	Tekpınar	423	49	Varlık	354
22	Yarmakaya	882	50	Yedioluk	223
23	Yaylakonak	2062	51	Atakent *	775
24	Yeniköy	126	52	Kızılcahöyük	403
25	Dardağan	343	53	Yayladamı	103
26	Ulubaba	117	54	Yeşilova	204
27	Ataköy	121	55	Çamgazi	271
28	Akhisar	168	56	Merkez	35000~ ⁴
29	Karakoç *	130		Toplam	56.451
30	Akçalı	279			

Merkez ilçenin nüfusu TÜİK 2011 verilerine göre 270.117'dir. Merkez ilçeye bağlı 130 köy bulunmaktadır. Merkez ilçesine bağlı köylerin 56'sında Aleviler ikamet etmekte ve bu köylerin 10 tanesinde Aleviler ve Sünniler beraber yaşamaktadır. Merkez ilçe ve köylerinde tahminen 56.451 Alevi vatandaş bulunmaktadır. Alevi toplam nüfusunun merkez ilçe toplam nüfusuna oranı yaklaşık % 20,6'dır.

B-Besni İlçesi

Besni ilçesi, Adıyaman'ın batısında bulunmaktadır. Kuzeyde Tut ilçesi, doğuda merkez ilçe, güneyde Gaziantep ve batıda Gölbaşı ile komşudur. Besni ilçesine bağlı 68 köy bulunmaktadır. Besni ilçesi 1954 yılında Adıyaman'a bağlı bir ilçe olmuştur. Geçmişten günümüze Hasen, Bathesna, Behiştî, Bisni, Behisni ve Besni şeklinde adlandırılmıştır.⁵ Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde ahalesinin Müslüman Türkmenlerden olduğunu, 9 varoşunun ve altı mahallesinin bulunduğunu, mahalledeki camilerinin güzel olduğunu, iki medresesinin, iki ilkokulunun, dört hamamının, güzel bir meydanının, 70-80 dükkânının bulunduğunu ve güzel bahçelerinin meşhur ol-

⁴ Yukarıda kullandığımız işaret "yaklaşık" anlamında kullanılmıştır.

⁵ Solakzâde, *Solak-Zâde Tarihi*, haz. Vahid Çabuk, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, I, s. 88-89; Murat Gökhan Dalyan, *Başlangıcından 1570 yılına Kadar Adıyaman Tarihi*, Ankara, Reform Matbaası, 2007, s. 3-4.

duğunu anlatır.⁶ Besni ilçesi, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Besni Kalesi, Besni Harabeleri, Ulu Cami, Göksu Köprüsü ilçedeki tarihî yerlerdir.⁷ Besni ilçesindeki Alevî yerleşim birimleri tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Besni İlçesindeki Alevî Yerleşim Yerleri

Sıra No	Köy-Kasaba Adı	Alevî Nüfus	Sıra No	Köy-Kasaba Adı	Alevî Nüfus
1	Akpınar	396	6	Gümüşlü	119
2	Beşkoz	58	7	Şambayat Beldesi	750
3	Burunçayır	619	8	Konuklu Köyü	797
4	Akkuyu	272	9	Merkez	600~
5	Yoldüzü	662	10	Karalar*	117
				Toplam	4390

Adıyaman Besni ilçesinin toplam nüfusu 79.443’tür. Besni ilçesinin Alevî nüfusunun toplamı, kesin olmayan verilere göre 4.390’dır. Alevî toplam nüfusunun Besni toplam nüfusuna oranı yaklaşık olarak % 5,5’tir.

C-Çelikhan İlçesi

Çelikhan ilçesinin doğusunda Sincik ve Kâhta, güneyinde merkez ilçe, batısında Malatya-Doğanşehir ilçesi, kuzeyinde ise Malatya bulunmaktadır. Çelikhan ilçesi yakın tarihte kurulmuştur. Cumhuriyet öncesi köy olan Çelikhan, 1954 yılında Adıyaman iline bağlı bir ilçe haline gelmiştir. İlçeye bağlı 19 köy bulunmaktadır.⁸ Bu köylerin beşinde Alevî vatandaşlar ikamet etmektedir. Çelikhan ilçesinde Alevî yerleşim merkezleri tablo 3’te verilmiştir.

⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İbrahim Sezgin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, IX, s. 174-177.

⁷ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sucu, a.g.e., s. 76-97; Adıyaman Valiliği, a.g.e., s. 149.

⁸ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sucu, a.g.e., s. 98-102; Adıyaman Valiliği, a.g.e., s. 152.

Tablo 3 Çelikhan İlçesindeki Alevî Yerleşim Yerleri

Sıra No	Köy-Kasaba Adı	Alevî Nüfus	Sıra No	Köy-Kasaba Adı	Alevî Nüfus
1	Köseuşağı *	160	4	Yeşilyayla*	61
2	Pınarbaşı	3387	5	Aksu	316
3	Recepköy	282		Toplam	4206

Adıyaman Çelikhan ilçesinin toplam nüfusu 15.205 ve buradaki Alevî nüfusun tahmini olarak 4206'dır. Çelikhan'daki Alevî nüfusun, Çelikhan ilçesinin toplam nüfusuna oranı, % 27,6'dır.

D-Gölbaşı İlçesi

Gölbaşı İlçesi 1958 yılına kadar Besni ilçesine bağlı bir köyken sonrasında ilçe haline getirilerek Adıyaman iline bağlanmıştır. Gölbaşı, merkez ilçenin batısındadır. Kuzeyinde Malatya, doğusunda Besni ve Tut, güneyinde Gaziantep ve Araban, batısında Kahramanmaraş bulunmaktadır. Tarihsel geçmişi fazla olmamakla beraber ilçedeki Belören ve Nasırlı köylerindeki mağaralar, Altınlı Köprü, Vijne Köprüsü ve Paşa Köprüsü tarihî kalıntılardır.⁹ İlçedeki Alevî yerleşim yerleri tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Gölbaşı İlçesindeki Alevî Yerleşim Yerleri

Sıra No	Köy-Kasaba Adı	Alevî Nüfus	Sıra No	Köy-Kasaba Adı	Alevî Nüfus
1	Savran *	407	5	Yeniköy	265
2	Yarbaşı	483	6	Merkez	4000~
3	Çelikköy	368	7	Toplam	5942
4	Haydarlı	419			

İlçe nüfusu 47560'tır. İlçeye bağlı 35 köy vardır. Bu köylerin beşinde ve ilçe merkezinde Alevî halk bulunmaktadır. Bunların sadece birinde Sünnilerle Alevîler beraber oturmaktadırlar. Bu ilçede Alevî sayısı tahminen 5942'dir. Gölbaşı merkezinde 4000 Alevî yaşamaktadır. Alevî nüfusun toplam nüfustaki payı yaklaşık olarak % 12,5'tir.

⁹ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sucu, a.g.e., s. 107-113; Adıyaman Valiliği, a.g.e., s. 157.

E-Kâhta İlçesi

Tarihsel geçmişe sahip olan Kâhta, birçok medeniyetin doğuş yeri olan Mezopotamya'ya yakınlığı nedeniyle tarihî süreç içerisinde sayısız medeniyetlere ev sahipliği yapmış önemli bir yerleşim merkezidir. Doğu, güney ve güneydoğusunda Atatürk Barajı, batısında merkez ilçe, kuzeyinde ise Sincik ve Gerger bulunmaktadır. Kâhta 1954 yılında Adıyaman'a bağlı bir ilçe haline getirilmiştir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde ahalesinin Türkmenlerden oluştuğunu, Kâhta'nın Malatya iline bağlı bir subaşılık olduğunu, mamur bir kasaba olduğunu, halkın şariat-ı mutahhareye tabi olduğunu ve camilerinin, hanlarının, hamamlarının bulunduğunu anlatır.¹⁰ Eski Kâhta Kalesi, Derik Kalesi, Cendere Köprüsü, Karakuş Tepesi, Koris Kalesi ve Nemrut Dağı ilçedeki tarihî yerlerdendir.¹¹ İlçeye bağlı 98 köy bulunmaktadır.¹² Kâhta ilçesindeki Alevî yerleşim yerleri tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Kâhta İlçesindeki Alevî Yerleşim Yerleri

Sıra No	Köy-Kasaba Adı	Alevî Nüfus	Sıra No	Köy-Kasaba Adı	Alevî Nüfus
1	Ortanca Köyü	420		Toplam	868
2	Bağlar Mah.	448			

Adıyaman Kâhta ilçesinin toplam nüfusu 117.378'dir. Burada Alevîlerin yaşadığı bir köy ve bir mahalle bulunmaktadır. Bu iki yerleşim yerinde Alevî toplam nüfusu yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi 868'dir. Kâhta ilçesinde Alevî nüfusun toplam nüfusa oranı, % 0,007'dir.

¹⁰ Evliya Çelebi, a.g.e., III, s. 21, 101.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Ekrem Demir, "Kâhta'nın Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXIV, S. 1, 2004, s. 228-229; Mustafa Sucu, a.g.e., s. 113-128.

¹² Adıyaman Valiliği, a.g.e., s. 160.

F-Tut İlçesi

Tut ilçesinin kuzeyinde Malatya, güneyinde Besni, batısında Gölbaşı, doğusunda merkez ilçe bulunmaktadır. Tut Torosların doğudaki uzantısı olan Akdağ'ın güney eteklerinde yer alır. Tut, Besni ilçesine bağlıyken, 1990 yılında Adıyaman'a bağlı bir ilçe haline gelmiştir. İlçeye bağlı 14 köy bulunmaktadır.¹³ Tut ilçesinde sadece bir köyde Alevîler ikamet etmektedirler. İlçedeki Alevî yerleşim yeri tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Tut İlçesindeki Alevî Yerleşim Yerleri

Sıra No	Köy-Kasaba Adı	Alevî Nüfus		
1	Yalankoz	532	Toplam	532

Adıyaman Tut ilçesinin toplam nüfusu 19.789'dur. Tut ilçesinde sadece Yalankoz köyünde Alevîler bulunmaktadır. Yalankoz köyünün nüfusunun Tut ilçesinin nüfusuna oranı % 2,6'dır.

Adıyaman merkez ve ilçelerde yaptığımız araştırmalar neticesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla tahminen 70.120 Alevî vatandaş yaşamaktadır. Adıyaman'ın toplam nüfusu 593.931'dir. Daha önce farklı yöntemler kullanılarak yapılan çalışmalarda yörede yaşayan Alevîlerin toplam nüfusa oranı Rıza Yürükoğlu tarafından % 60 olarak¹⁴, İlyas Üzüm tarafından ise % 20 olarak gösterilmiştir.¹⁵ Alanına inerek yaptığımız araştırmaların neticesinde elde ettiğimiz veriler ise, yöredeki Alevî nüfusun toplam il nüfusuna oranının yaklaşık olarak % 11,8 olduğunu göstermiştir.

¹³ Adıyaman Valiliği, a.g.e., s. 168.

¹⁴ Rıza Yürükoğlu, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır: Tarihte ve Günümüzde Alevîlik*, İstanbul, Alev Yayınevi, 1990, s. 268.

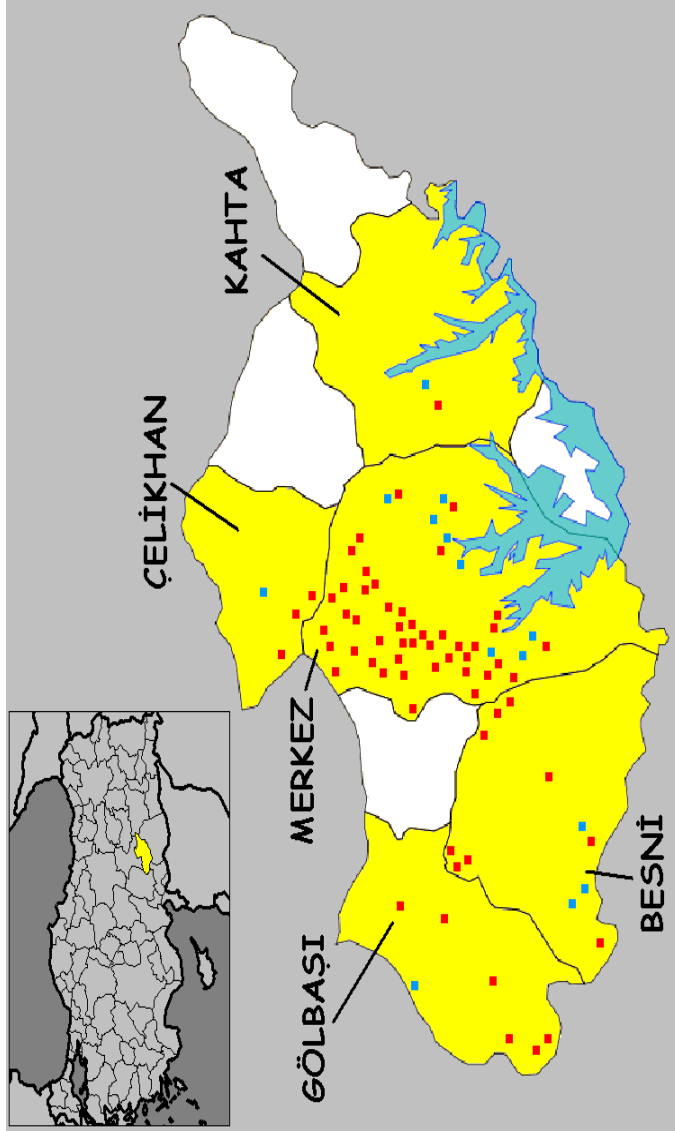
¹⁵ İlyas Üzüm, *Günümüz Alevîliği*, İstanbul, İsam Yayınları, 1997, s. 19-28.

SONUÇ

Özellikle nüfus tespitine dönük çalışmalarda en sağlıklı veriler, alana inilerek yapılan çalışmalarla elde edilebilir. Bundan dolayı ortaya çıkardığımız sonucun daha önce ortaya konulan yüzdelerle kıyaslandığında en sağlam veri olduğu düşüncesindeyiz. Bölge üzerine yapılan araştırmalarda elde edilen veriler arasındaki yüksek fark çok şaşırtıcıdır. Yaptığımız gezi, gözlem ve yüz yüze görüşmeler neticesinde il genelinde köylerin on beşinde Alevî ve Sünnîler birlikte yaşamakta; altmış üçünde ise sadece Alevîler nüfus bulunmaktadır. Adıyaman genelinde Alevî nüfusun yoğun olarak bulunduğu yerler sırasıyla Adıyaman merkez ve merkeze bağlı bazı köyler, Gölbaşı, Besni ve Çelikhan'dır. Kâhta ilçesinde iki yerleşim yerinde, Tut ilçesinde sadece bir yerleşim yerinde Alevîler yaşamaktadır. Ayrıca Adıyaman'a bağlı Gerger, Samsat ve Sincik ilçelerinde Alevî yerleşim yerleri bulunmamaktadır. Yörede yaşayan Alevîlerin Adıyaman nüfusuna oranı yaklaşık % 11,8'dir. Adıyaman yöresinde Alevî ve Sünnîler birlik ve beraberlik içinde yaşamaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Adıyaman Valiliği, *Adıyaman İl Yıllığı-1994*, Ankara, Çağdaş Hizmetler Basım, 1994.
- Ekrem Demir, "Kâhta'nın Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXIV, S. 1, 2004.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İbrahim Sezgin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- <http://www.aleviform.com>, 05-08-2011.
- İbn Hurdazbih (300/913), *El-Mesalikve'l-Memalik*, çev. Murat Ağarı, İstanbul, Kitabevi, 2008.
- İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul, İsam Yayınları, 1997.
- Murat Gökhan Dalyan, *Başlangıcından 1570 yılına Kadar Adıyaman Tarihi*, Ankara, Reform Matbaası, 2007.
- Mustafa Sucu, *Adıyaman İli ve İlçeleri*, Adana, Önder Matbaası, 1985.
- Rıza Yürükoğlu, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır: Tarihte ve Günümüzde Alevilik*, İstanbul, Alev Yayınevi, 1990.
- Solakzâde, *Solak-Zâde Tarihi*, haz. Vahid Çabuk, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

EK: FOTOĞRAFLAR

Kırmızı renkli yerler; Alevî yerleşim yerlerini, Mavi renkli yerler; karışık yerleşim yerlerini göstermektedir.

(www.aleviforum.com, 05-08-2011)



Talipler yöresel kıyafetleriyle cem erkânı yürütürken.